

Bir Dindarlaşma ve Muhafazakârlaşma Örneği: Sonradan Tesettüre Giren veya Başörtüsü Takan Kadınlar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma

An Example of Religiousization and Conservatization: A Sociological Research on Women Who Later Wore Hijab or Headscarf

Harun Tunç^{1*}, Ceydanur Ünlü²

Öz

Modernleşme süreciyle 'din' kavramı daha durağan konumlandırılırken 'sekülerleşme' ise akışkan ve dalgalı bir süreç olarak konumlandırılmıştır. Buna bağlı olarak da sosyolojik literatürde sürekli sekülerleşme örnekleri çalışılmıştır. Örneğin, sonradan başörtüsü takmayı bırakan örneklem üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat bu süreçte dinin de akışkan ve gelgitli olabileceği, dindarlaşma ve muhafazakârlaşmaya dair çeşitli örneklerin de olabileceği genellikle göz ardı edilmiştir. Bu çalışmada sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadınların dindarlaşma ve muhafazakârlaşma eğilimleri sosyolojik perspektiften ele alınmıştır. Toplam 25 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Örneklemin çoğunluğu lisans öğrenimi düzeyindeki örneklerden oluşmaktadır. Örneklemin ilk kez tesettüre girme veya başörtüsü takma yaş ortalaması da 26'dır. Çalışma böyle bir örneklem grubunu ilk kez ele alan bir çalışma olması dolayısıyla da ayrı bir özgünlüğe sahiptir. Araştırmanın elde edilen bulgularına göre sonradan tesettüre giren kadınlarda dini hayatın merkezine alan bir dindarlaşma biçimi ve gündelik yaşam pratiklerinde meydana gelen değişimlere bağlı bir muhafazakârlaşma biçimi kendini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Başörtüsü, Dindarlaşma, Kadın, Muhafazakârlaşma, Tesettür.

Abstract

With the process of modernization, the concept of “religion” has been positioned as something more “static”, while “secularization” has been positioned as “fluid” and “wavy” process. Accordingly, examples of secularization have been constantly studied in the sociological literature. For example, many studies have been conducted on samples of women who later stopped wearing the headscarf. However, in this process, it is generally neglected that religion can be fluid and ebb and flow and that there may be examples of becoming religious and conservatism. In this study, the religiosity and conservative tendencies of women who later wore a hijab or a headscarf have been discussed from a sociological perspective. In-depth interviews were conducted with a total of 25 women. The majority of the sample consists of undergraduate level participants. The average age of the sample wearing hijab or headscarf for the first time is 26. The study has a distinct originality as it is the first study to examine such a sample group. According to the findings of the research, women who wear headscarves later clearly exhibit a form of conservatism due to the changes occurring in their everyday life practices and, become religious due to the centrality of religion in their lives.

Keywords: Conservatization, Headscarf, Hijab, Religiousization, Woman.

Atıf/Citation: Tunç, H. & Ünlü, C. (2024). Bir Dindarlaşma ve Muhafazakarlaşma Örneği: Sonradan Tesettüre Giren veya Başörtüsü Takan Kadınlar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 177-212.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, tunc-harun@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2268-9756.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, unluceydanur@gmail.com, ORCID: 00009-0006-6710-7242.

Extended Abstract

With modernization, the concept of “religion” has been positioned as a “static” thing within narrower boundaries, while “secularization” has been positioned as a “tidal”, “fluid” and “wavy” process. Accordingly, examples of secularization have been constantly studied in the sociological literature. For example, many studies have been conducted on samples of women who later stopped wearing their headscarves. However, in this process, it has generally been neglected that religion can also be fluid and oscillating and that there can also be examples of religiosity and conservatism in contrast to examples of secularization. In this sense, this research examines one of the examples of approaching religion, becoming religious, and becoming conservative. While dealing with this example, the research approaches from a point far from the speculative statements such as “religiosity has surpassed secularization”, “religiosity is increasing rapidly”, and “secularization is over”. This research is based on the fact that “it can be determined that both religiosity and secularization manifest themselves strongly through the contrasting sets of examples to be selected in Türkiye.” Therefore, in recent years, many studies have been conducted on the sample of women who “later removed their headscarves” as an indicator of secularization. However, there is no study in Turkish literature focusing on women who started to wear hijab later in life. This research examines the pre-decision, decision-making and post-decision stages and behaviours of women who wear the hijab or the headscarf later in their lives. It analyzes the background of this decision, the first experiences that emerged with the decision, the reactions, and the situations encountered after the decision. The concepts of “putting on hijab” and “wearing a headscarf” are certainly not the same. However, in society, the headscarf is considered as the key point of hijab and the hijab is considered to be complete with the headscarf. In-depth interviews were conducted with a total of 25 women. In order to avoid any controversy, it was ensured that the women who adopted hijab or headscarf were between the ages of 20 and 45 and were mostly selected from undergraduate levels when forming the sample. It can be partly claimed that women who come from conservative and religious families and later adopt hijab or wear a headscarf are not highlighted in this study, considering that they have experienced religiosity or conservatism in some way through family and environment. However, the existence of individuals within such familial or environmental structures who initially exhibit resistance to wearing the hijab but later reach a compromise or have their individual search somehow align with

the expectations of their family or environment also demonstrates a rebuttable aspect of this claim. However, the examples of those who decide to wear hijab or headscarf within a more modern, secular family and environment structure, or within a family and environment where secular and religious elements coexist, are of course more striking. Such examples can be seen abundantly in this study.

When analyzing the processes that can make it difficult for a woman to wear hijab or a headscarf, it is determined that factors such as defiance against family and surroundings; concerns about the attitude or prejudices of the spouse, and family; worries about being liked or not; concerns about discriminatory thoughts in education and work life; and some personal inner tensions can play a role. Conversely, the processes that accelerate the transition to wearing hijab or a headscarf include the influence and support of family, spouse, and religious socialization areas; the impact of religious texts and examples; role models; relevant social media publications, certain personal dreams; natural disasters; individualization and the search for self; having been accepted into a theology faculty; the development of the perception of harmonizing the profession with the headscarf. From the perspective of family and environmental structure, it is observed that the sample of women who later adopt a hijab or a headscarf can be classified into three categories:

1- The ones who grew up in a conservative and religious environment, and started wearing headscarves later, even though they were not interested in headscarves at first. 2- Those within the conservative and religious family structure who initially resisted wearing a headscarf or a hijab, but later started to wear the headscarf because they wanted to. 3- Those who are in a family and environment with a more modern, secular lifestyle, but start wearing hijab or headscarf. In this context, it can be said that the participants experience two types of changes in the way they perceive and define themselves, namely “more rigid” and “softer and neutral”, in terms of sociological, psychological, and religious changes that occur after adopting or starting to wear the headscarf. The first type of transition involves a two-fold shift: “from a more secular perception and lifestyle to a more religious perception and lifestyle” and “from a more secular perception and lifestyle to a more conservative perception and lifestyle.” It should also be noted that in addition to general conservatism, there is also an emergence of physical conservatism in particular. The second type of transition refers to maintaining “a more neutral stance among secular, religious, and conservative states” or “maintaining a balanced perception and lifestyle among secular, religious, and

conservative states". When examining the changes in the daily lives of women who later started wearing a hijab or a headscarf, it is observed that processes such as "an increase in prayers", "acquiring a religious-conservative identity perceived as protective" and "finding oneself", with emphases on "spirituality, self-confidence and freedom" come to the forefront. In conclusion, it can be said that the issue of religiosity and secularism in Türkiye has a dynamic and complex structure. It can be determined that both religiosity and secularization manifest themselves strongly through selected sets of contrasting examples. It can be observed that religion is not static in the face of secularism and as secularism becomes more apparent, religiosity can also become more pronounced. This is similar to the examples of those who later abandoned wearing the headscarf and those who later adopted it.

Keywords: Conservatization, Headscarf, Hijab, Religiousization, Woman.

Giriş

Modernleşme süreciyle sekülerleşmenin toplumsal görünürlüğüne atıf yapan pek çok çalışma yapılmıştır. Türkçe literatürde de bu bağlamda sekülerleşmeye dair örnekler fazlasıyla ortaya konulmuştur. Bunun biraz da modernleşme süreciyle birlikte ‘din’ kavramının durağan, ‘sekülerleşme’ kavramının gelgitli ve dalgalı olarak konumlandırılmasıyla ilgisi bulunmaktadır (Tunç, 2022). Oysa ‘dindarlaşma’ kavramı da sekülerleşme kavramı gibi akışkan, dalgalı ve gelgitli bir sürece işaret eder. Fakat dindarlaşmaya veya muhafazakârlaşmaya dair örnekler genellikle ihmal edilmiştir. Bu anlamda bu çalışmada dindarlaşmanın ve muhafazakârlaşmanın örneklerinden biri ele alınmaktadır. Araştırma bu örneği ele alırken, “Dindarlaşma, sekülerleşmeyi geçti”, “Dindarlaşma hızla artıyor”, “Sekülerleşme bitti” gibi keskin söylemlerden uzak bir noktadan ele almaktadır. Bu çalışmada, ‘Türkiye’de seçilecek zıt örnek kümeleri üzerinden dindarlaşmanın da sekülerleşmenin de kendini sürekli gösterdiği tespit edilebileceği’ (Tunç, 2022) gerçeğinden hareket edilmektedir.

Sekülerleşmenin bir göstergesi olarak ‘sonradan başörtüsünü çıkaran’ kadın örneklemini üzerine birçok çalışma yapıldı. Sonradan tesettüre giren kadın örneklemini üzerine Türkçe literatürde bir çalışma bulunmamaktadır. Sonradan Müslüman olanlar üzerine çalışmalar olsa bile bu ‘din değiştirme’ konusu olduğu için bizim konumuzun dışındadır. Bu çalışmada, önceleri görece daha ‘açık’ giyinen kadınların sonradan tesettüre girme davranışları sosyolojik perspektiften incelenmektedir. Dolayısıyla çalışmada sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadınların bu kararlarının öncesi, karar zamanı ve bu karar ve davranıştan sonrası aşamalar hâlinde incelenmektedir. Elbette ‘tesettüre girmek’ kavramı ile ‘başörtüsü takmak’ kavramı birbiriyle aynı değildir. Tesettür kavramı başörtüsünü de kapsayan daha geniş bir kavram olsa da tesettüre girme durumu içinde başörtüsü takmanın olmazsa olmaz bir rolü bulunmaktadır. Bu anlamda Türk toplumunda başörtüsü kavramının tesettür kavramı ile neredeyse eş değer bir nitelikte anlaşıldığı söylenebilir. Bu aşamada açıklanması

gereken bir nokta da ‘dindarlık’ ve ‘muhafazakarlık’ kavramlarının aynı olmayışı ile ilgilidir. “Türk toplumunda muhafazakârlık kavramı genellikle dindar çevreleri tanımlamada akla geliyor olsa da gündelik yaşam pratiklerine bakıldığında daha seküler yaşam tarzına sahip kesimlerle de açık bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. “Dindarlar homojen olmadığı gibi seküler kesimler de tamamen dinden kopuk değildir. Bir başka ifade ile Türk toplumunda dindarlık ve sekülerlik kavramları sanıldığı kadar siyah-beyaz gözükmemektedir” (Akşit vd., 2012).

Dindarlık, ‘kişinin günlük hayatında dinin önemini ve derecesini’ ifade eder (Kirman, 2016). “Muhafazakârlık, kısaca, toplumda hâlihazırda yaygın olanı korumak anlamına gelmektedir” (Tunç, 2022). Dolayısıyla her dindar aynı zamanda muhafazakâr, her muhafazakâr aynı zamanda dindar olmayabilir.

Araştırmada öncelikle ‘din/dindarlık/dindarlaşıma’ ve ‘sekülerlik/sekülerleşme’ kavramlarının ilişkisine değinilmektedir. Daha sonra örtünme/tesettür/başörtüsü kavramlarına bakılmaktadır. Bu aşamadan sonra araştırmanın metodolojisi belirtilerek saha bulgularının çözümlenmesine geçilmektedir. Son olarak da teori ve sahanın bütünlüğü göz önünde bulundurularak araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir.

Dindarlaşıma/Dinselleşme ve Sekülerleşme

Dindarlık; bir dine inanmak, inanç ve pratikleriyle ilgili bilgilere sahip olmak, bunları içselleştirerek kişiliğin bir parçası hâline getirerek tecrübe etmek, yaşam felsefesinin oluşmasında dini merkeze oturtmak ve tercihleri bu doğrultuda şekillendirmek anlamına gelir (Apaydın, 2016). Her dinin içinde farklı dindarlık biçimleri oluşmakta, dine inanan her birey dini algılayıp yaşantı haline getirirken farklılıklar sergilemektedir. Bireyin kişisel ve çevresel özelliklerinin her biri dindarlığında etkili olabilmektedir (Köse & Ayten, 2021). Her ne kadar sosyal psikolojik çalışmalarda dindarlığın ölçülebilmesi veya ölçülememesi bir tartışma konusu olsa da (Köse & Ayten, 2021) dindarlık ve boyutları etrafında geliştirilen fikirlerin sosyal-bilimsel çalışmaların bu konuda elini rahatlatan bir fonksiyon gördüğü inkâr edilemez.

Farklı düşünürler tarafından çeşitli dindarlık tipolojileri oluşturulmuştur. Fakat bu farklı tipolojilerin kesiştiği noktalar bulunmaktadır. Genel itibarıyla 'dinin bireysel, toplumsal görüntülerine yönelik'; 'dinsel yaşayışın sosyal-kültürel yapıda kazandığı anlam ve muhtevaya bağlı'; 'dinin ibadet boyutu üzerine' ve 'dindarlıkla kişilik arasındaki ilişkiye atıf yapan' tipler mevcut (Yapıcı, 2013; Köse & Ayten, 2021). Dindarlığın boyutları denildiğinde inanç, pratik (ibadet), deneyim (tecrübe), bilgi, etik, etki gibi boyutlardan söz edilebileceği görülmektedir (Apaydın, 2016). Diğer taraftan 'dinî değişim', 'ihtida', 'dine dönüş', 'dindarlaşma' gibi kavramların birbirinden farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Köse, 2008; Köse & Ayten, 2021).

Dindarlaşma, dinî bir inanca sahip değilken dinî bir inanca sahip olma gibi anlaşılabilirken aynı dinin içinde dindarlık yoğunluğunun artışı şeklinde olabilir. Bu anlamda 'dinsel değişim' kavramı; dinsel yaşayışta görülen bir dinden diğer bir dine geçiş, insanın inandığı kendi dininde, dinsel yaşayış yoğunluğunda meydana gelen değişim, inandığı dinden tamamen uzaklaşma ya da herhangi bir dinle ilgisi yok iken bir dine yoğun bir bağlılık gösterme gibi formları içermektedir. Bu çalışmada 'dindarlaşma' kavramının teorisinde ve sahadaki uygulamasında bir tür 'dine dönüş' şeklinde de ifade edilebilecek olan 'kendi dininde dindarlaşma' kastedilmektedir. Dolayısıyla dindarlaşma kavramı, kişinin mensubu olsa bile daha önce mesafeli durduğu dinî ilke, ritüel ve değerlere yaklaşması anlamında kullanılmaktadır.

Öte taraftan dindarlaşma kavramının tam karşısında yer alan sekülerleşme kavramı, 'belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması' anlamına gelmektedir (Ertit, 2019). Sekülerlik kavramı bir durumu izah ederken 'sekülerleşme' kavramı (bireysel, kurumsal ve toplumsal boyutlarda) bir süreci ifade eder (Kirman, 2005). 'Dindarlaşma' ise dine olan oryantasyon sürecini

açıklar. Bu minvalde, 'dindarlık' bir durumu ifade ederken 'dindarlaşma' bir süreci (bireysel, kurumsal ve toplumsal boyutlarda) ifade eder. Bu anlamda dindarlaşma kavramı da sekülerleşme kavramı da dinamik bir süreci ifade eder.

'Din ve sekülerleşme' gibi bir terkipte din aleyhine olmak suretiyle bir ifade ve algılama sorunu bulunmaktadır. Modernizmle birlikte 'din', daraltılmış sınırlar içine itilmiş ve 'yerinde duran' bir şey olarak akıllara kazınmıştır. Buna karşılık 'sekülerleşme' ise 'gelgit' bir süreç olarak imlenmiştir. Biri kıyıda sabit bir kaya iken diğeri gidip gelen dalgalar şeklinde algılanmaya başlanmıştır. Oysa dindarlık/dinsellik-sekülerlik veya dindarlaşma/dinselleşme-sekülerleşme denildiğinde durağanlık veya akışkanlık anlamında her ikisinin hakkı teslim edilmiş olur (Tunç, 2022). Hatta yapılan tartışmalarda genellikle 'sekülerleşme' kavramının karşısına 'de-sekülerleşme' kavramı konulmaktadır ve tartışmalar o kadar sekülerleşme kavramının odağında olmaktadır ki bu durum 'din ve sekülerleşme' terkipli için söylediklerimizi doğrulamaktadır. Dolayısıyla 'din' kavramı 'sekülerite' kavramı ile; 'sekülerleşme' kavramı 'dindarlaşma/dinselleşme' kavramı ile; 'sekülerlik' kavramı 'dindarlık' kavramı ile eşleşir. 'Sekülerizm' ise 'köktendincilik' kavramı ile eşleşebilir.

Türkiye açısından bakıldığında, şimdilik, dindarlığın ya da sekülerliğin henüz açık ara farkla birinin diğeri içine alacak biçimde genişlediğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir (Kirman, 2005). Sürekli seçilecek zıt örnek kümeleri üzerinden dindarlaşmanın da sekülerleşmenin de kendin güçlü biçimde gösterdiği tespit edilebilecektir (Tunç, 2022). Örneğin son yıllarda sıkça duyulan 'sonradan başörtüsünü çıkaran kadınlar' örneklemini üzerinden yapılan araştırmalar öyle ya da böyle bir sekülerleşme örneği olarak ortaya konulmuştur (bkz. Kara, 2022; Kaya, 2019; Koca, 2020; Okumuş, 2022; Özcanlı, 2022; Sağır, 2021; Yalçı, 2023). Fakat tam tersine 'sonradan tesettüre giren kadınlar' örneklemini üzerinden yapılacak bir araştırma ile de öyle ya da böyle dindarlaşma ve muhafazakârlaşma örneği ortaya konulabilir (Tunç, 2022).

Sekülerleşme, bazı konular bağlamında bazı rakamlar ile genelleme yapmak suretiyle konuşulduğunda “Türkiye hızla sekülerleşiyor” (Ertit, 2015) iddiasının elbette doğruluk payı bulunmaktadır. Fakat “dinî pratiklerde, bazı gevşeklikler olması hemen bir sekülerleşme anlamına gelmeyebilir ki sosyal hayatın büyük bir bölümü metafizik alanla sıkı ilişki içerisinde devam etmektedir” (Bodur, 2018). Özellikle rakamlarla nüfuz edilemeyen noktalar hesaba katıldığında “Türkiye hızla sekülerleşiyor” iddiasının genel geçerliliği bulunmamaktadır. Bireysel dindarlık biçimlerinin artışı kadar dindarlığın da ölçülmesinin bir o kadar zor olduğu gerçeği düşünüldüğünde bu söylenenler ayrı bir önem kazanır. Eski yaşam biçimlerine göre bir şekilde din ile arasına tamamen sınır çektiğini söyleyenler ile dine keskin bir dönüş yaptığını söyleyenler üzerinden sekülerleşmeyi ya da dindarlaşmayı konuşmak kolay olmaktadır. Ancak gündelik hayatta seküler anlayış ve yaşam biçimlerini de dinî anlayış ve yaşam biçimlerini de bir arada bulunduran büyük bir çoğunluk söz konusu olduğunda sekülerleşme ya da dindarlaşma kavramlarını konuşmak kolay olmamaktadır.

Yapılan bazı araştırmalarda; bazı ibadetleri yerine getirme konusunda son birkaç on yıl içinde sekülerleşme lehine bir fark açılmış gözükse de bazı konularda rakamlar değişmemiştir. Ya da dindarlık-sekülerlik konusundaki bazı rakamların dindarlık lehine açıldığı da söylenebilir. Mesela örtünmek/başörtüsü takmak konusunda böyledir. Türkiye’de 2008’de ve 2018’de “Hayat Tarzları” (Konda, 2019) adlı araştırmalar kıyaslandığında örtünen kadınların oranında büyük bir değişim olmamıştır. Kadınların yaklaşık üçte birinin saçlarını örtmediği buna karşılık yarısından fazlasının başörtüsü taktığı görülmektedir. Hatta %52’den %53’e gibi %1’lik bir artış da olmuştur. Aynı araştırma şirketinin 2022’de “Türkiye 100 Kişi Olsaydı” adlı araştırma bulgularında örtünme/tesettür/başörtüsü rakamlarına bakıldığında, Türkiye’deki 18 yaş üstü kadınlar 100 kişi kabul edilirse örtünme oranı %59’a tekabül etmektedir (Konda, 2022). Bir başka güncel araştırmada, başını düzenli olarak örten kadınlara ilave olarak herhangi bir şekilde başlarını (düzensiz de olsa) örten kadınların oranı eklendiğinde bu oran %73’ü bulabilmektedir. Bu

rakamı görmezden gelirsek ‘her zaman’ ve ‘ara sıra’ başörtüsü takan kadın grubu düşünüldüğünde bu oranın %54 gibi bir rakamda sabitlendiği söylenebilir (bkz. Nişancı, 2023). Kamusal alandaki görünürlüğü bağlamında başörtü konusu 1980’ler gibi daha geçmiş bir noktadan bugüne doğru takip edildiğinde yukarıdaki rakamların ötesinde artık ‘başörtü akışkanlığı’ şeklinde isimlendirilebilecek bir sürecin gelişimi dikkat çeker.

Nitekim Türkiye’de muhafazakâr ve dindar kadınların özellikle 1980’lerden bu yana eğitim, kültür, siyaset, politika gibi hemen her alanda bir aktör olarak görünür olma çabalarında, başörtünün de akışkan bir biçimde sürecin hemen hemen tümünü kapladığının izi sürülebilir” (bkz. Çapcıoğlu, 2016; Göle, 2011).

“Dindarlık ve sekülerlik alanları dinamik ve girift bir ilişkiye sahiptir ve birbirini değiştirmeye ve dönüştürmeye dair istekleri hep canlıdır” (Casanova, 2014). Fakat “ne tümüyle dindarlıktan arınmış bir sekülerlik ne de tümüyle sekülerlikten arınmış bir dindarlık vardır” (Taburoğlu, 2019). Özellikle “İslâmî gelenekte dinî olan ile seküler olan hiçbir zaman yeterince belirgin bir ayrıklık içinde değildi, ikisi arasında sürekli aralanan kapılar vardı” (Bauer, 2020; Kirman & Özbolat, 2017). Seküler bir toplumda dindarlık, dindar bir toplumda sekülerlik mümkündür ki zaten bu ikisi birbirinin garantisidir (Dellaloğlu, 2022). Bu bağlamda sekülerleşme kavramı ‘apaçık bir dindarlıktan uzaklaşma’ anlamına geleceği gibi kimi zaman ‘dindarlıkla kaplanmaya yüz tutmuş sekülerlikten daha saf bir sekülerliğe doğru’ anlamına gelebilir. Ya da ‘dinselleşme/dindarlaşma’ kavramı ‘apaçık bir sekülerlikten dindarlığa doğru’ anlamına geleceği gibi kimi zaman bu ‘sekülerlikle kaplanmaya yüz tutmuş dindarlıktan daha saf bir dindarlığa doğru’ anlamına gelebilir (Tunç, 2022). Bu çalışmada da katılımcılardan elde edilen bulgular göstermiştir ki dindarlaşma ya da sekülerleşme konusunda sınırları keskinleşen katılımcı tecrübeleri söz konusu olmakla birlikte ikisi arasında sınırların keskin olmadığı geçişleri anlatan katılımcı tecrübeleri de söz konusudur.

Tesettür ve Başörtü Kavramları

Türkçedeki tesettür kavramı Arapçadaki *setr (s-t-r)* kökünden gelir ve 'örtmek' anlamındadır. Sözlükte gizlenmek, saklanmak gibi anlamları da bulunmaktadır (Apaydın, 2011). Tesettür yani örtünme, insanlık tarihinin en eski zamanlarından beri farklı coğrafya, iklim şartları ve geleneklere göre değişkenlik göstererek var olan bir olgudur. Örtünme, kişilerin doğal bir ihtiyacı olarak var olduğu toplumlarda, çeşitli tesettür biçimleri ile kişilerin kültürlerinden izler taşır (Gürkan, 2011).

İslam geleneğinde 'tesettür' kavramı söz konusu olduğunda bu kavram etrafında akıllara düşen diğer kavramlar da 'cilbab', 'hımar', 'hicab', 'başörtüsü' şeklinde sıralanabilir. Her birine farklı ülkelerde farklı anlamlar yüklendiğini de hatırd tutmak kaydıyla 'cilbab' denildiğinde genellikle bedeni örten 'dış elbise' anlaşılır. 'Hımar' kavramı, 'hamr (içki)' kelimesiyle ilgilidir ve içkinin aklı örtmesi gibi hımar da başın örtülmesiyle ilişkili görülür ve bu kavram 'başörtüsü' olarak anlaşılır. Bir de 'hicab' (h-c-b) kavramı vardır. Bu kavramın ise fizikî bir örtünmenin yanı sıra mahremiyet ve utanma gibi kavramları ifade ettiği anlaşılır. İslam dininde de örtünme veya tesettür olgusuna dair genel bir çerçeve olmakla birlikte gelenekte bölgeden bölgeye farklılık gösteren çeşitli tesettür/örtünme biçimleri süregelmiştir. Kur'an'da tesettür, örtünme ve başörtüsü kavramları, Ahzap Suresi 59. ve Nur Suresi 31. ayetlerde söz konusudur.

Ahzap Suresi'nin 59. ayetinde vurgulanan örtünmeye dair yorumlar, bütün klasik tefsirlerde, hür kadın ve köle kadın ayrımı yapmakla ilgilidir. Burada başörtüsü, hür kadınların tanınması ve tacize uğramalarını engellemek adına bir sembol niteliğindedir. Böylece hür kadınların örtü (cilbab) sayesinde cariyeye olmadıklarının anlaşılması hedeflenmiştir (Öztürk, 2016). İslam geleneğinde süregelen örtünme, tesettür, başörtüsü kavramları esasında Nur Suresi'nin 31. ayetine göre şekillenmiştir. "Söz konusu ayet etrafında da 'ziynet yerleri', 'bedenin hangi bölümlerinin kastedildiği', 'örtünmenin biçimi', 'örtünmede kimlere karşı muaf olunup olunmadığı' noktasında fikir ayrılıklarının olduğu görülse de tesettür veya başörtüsü ile ilgili genel kanaatin bu ayetle şekillendiği söylenebilir" (Öztürk, 2016).

“Kadın açısından tesettür ve örtünmenin kriterleri beden üzerinde bir dış giysi olması, başta ise kulaklar, boyun, göğüs kısmının da kapalı olduğu bir başörtüsü tasviri yapılmıştır. Kur’an’da doğrudan saçla ilgili bir hüküm bulunmamakla birlikte kadınların başörtüsüyle ilgili ayet (Nur 24/31) sonuç itibarıyla kadının saçını mahrem olmayan erkeklere göstermemesi gerektiği şeklinde anlaşılmıştır” (Yalçın, 2008).

Bu aşamada tesettür-başörtüsü ilişkisine özellikle değinmek gerekmektedir. Bir kadın henüz başörtüsü takmazken de mahrem bölgelerini kapatmışsa o kadına tesettürsüz denilmemektedir. Fakat toplumda gözlemediğimiz ve başörtülü kadınların deneyimlerinden edinilenlere göre başörtüsü âdeta tesettürün kilit noktası konumundadır. Pantolon, etek, tişört, gömlek gibi elbiseler giymiş olan bir kadın, kollarının, ayak bileklerinin, boynunun, göbek bölgesinin vs. (açıklığın durumuna göre bütün söylenenler değişebilir) açıkta kalmasından rahatsızlık duymayabilir. Açıkçası bu kadınlar için de “tesettürsüz” ifadesi kullanılamaz. Ancak başörtüsü takılmaya başlandığı anda bir kadın açısından artık bedeninin kol, bacak, göbek, boyun gibi bölgelerinin açıkta kalma ihtimali neredeyse sıfıra inmektedir. Dolayısıyla tesettür bir bakıma başörtüsü ile tamamlanmış sayılmaktadır. Başörtüsü takılmaya başlanmışsa artık o tesettür bir önceki tesettür derecelerinden tamamen ayrılmış bulunmaktadır.

Metodoloji

Bu çalışma, nitel karakterli bir araştırmadır. Anlayıcı, yorumlayıcı ve betimleyici bir yaklaşıma sahiptir. Böyle bir sosyal bilim yaklaşımı “anlamli toplumsal eylemi kendi bağlamında inceler, gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiğini söyler” (Neuman, 2022). Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış form kullanılmaksuretiyle görüşme tekniği ile toplanmıştır. “Yarı yapılandırılmış form ile görüşmenin yüz yüze olmak üzere telefon ve internet platformları üzerinden yapılabilceği” (Güçlü, 2019) bilinmektedir. Bu araştırmada da örneklemin çeşitli illerde bulunuyor olmasından dolayı bazı görüşmeler yüz yüze, bazı görüşmeler ise telefon ve internet aracılığıyla sağlanan uygulamalar yoluyla yapılmıştır. Toplanan

veriler nitel veri analizine uygun biçimde çözümlenmiştir. Örneklem seçimi, “olasılığı ortadan kaldırması bakımından nitel araştırmanın adeta bel kemiği olan veya nitel araştırmayla neredeyse eş anlamlı olan amaçlı örneklem” (Güçlü, 2019) türüne uygun olarak seçilmiştir. “Araştırma için seçilen örneklem grubunun sabit bir mekânda bulunmaması gereği ve örneklem grubunu genişletmek adına kartopu örnekleme” (Güçlü, 2019) türünden yararlanıldığını belirtmek gerekmektedir.

Araştırmanın örnekleme toplam 25 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Tesettüre girmeyi veya başörtüsü takmayı tercih eden kadınların özneliği ve özgünlüğü noktasında sunulabilecek birtakım eleştirilere mahal vermemek adına örneklem belirlenirken çoğunlukla lisans öğrenimi düzeyindeki örnekler seçilmiştir. Yine bu bağlamda tesettüre girme veya başörtüsü takma yaşının 20’nin altında veya 45’in üstünde olmamasına dikkat edilerek bir sınır çizilmiştir. Örneklemin ilk kez tesettüre girme veya başörtüsü takma yaş ortalaması 26’dır. Katılımcılar metin içinde, ‘katılımcı’ ve ‘kadın’ olduğunu belirtmek adına ‘KK’ şeklinde kullanılmıştır ve buna rakamlar verilerek kodlanmıştır. Bu çalışma için etik izin belgesi alınmıştır (bkz. Etik beyan).

Sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadınlardan edinilen bulgular, her biri detaylandırılmak üzere bu kararlarının öncesi [tesettür/başörtüsü öncesi], karar zamanı ve bu karar [tesettüre girme veya başörtüsü takma aşaması] ve son olarak bu davranıştan sonrası [tesettür/başörtü sonrası] şeklindeki aşamalar halinde incelenmektedir.

Tesettür/Başörtüsü Öncesi

Yaş, Öğrenim ve Meslek

Katılımcılardan yaşı en küçük olan 20 (KK7), en büyük olan 57 (KK17)’dir. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık olarak 37’dir. Katılımcıların öğrenim durumuna bakıldığında yarısından fazlası lisans mezunudur.

İlkokul (KK8, KK19); *Ortaokul* (KK5), *Lise* (KK1, KK2, KK6, KK7, KK10, KK21, KK22); *Ön Lisans* (KK4, KK13); *Lisans* (KK3, KK9, KK11, KK12, KK14, KK15, KK16, KK17, KK18, KK20, KK23, KK24, KK25).

Katılımcılar, çeşitli mesleklere sahiptir. Katılımcıların meslek durumu şöyle gösterilebilir:

Ev hanımı (KK1, KK5, KK17, KK19, KK22); *Okul müdürü* (KK18); *Öğretmen* (KK20, KK23); *Öğrenci* (KK9, KK24); *Özel güvenlik* (KK21); *Polis* (KK3); *Fabrika işçisi* (KK2); *Ürün teknikeri* (KK4); *Mutfak görevlisi* (KK6); *işçi* (KK7); *Modelist yardımcısı* (KK8); *Muhasebeci* (KK10, KK15); *İşletmeci* (KK11); *Hemşire* (KK12); *Mühendis* (KK14, KK16); *Arşiv memuru* (KK13); *Antrenör* (KK25).

Doğduğu veya Kurduğu Ailenin Ekonomik ve Eğitim Durumu

Katılımcıların içine doğduğu ailenin ekonomik durumları genellikle 'orta' düzeyindedir. 'Alt' ve 'üst' düzeyde olan katılımcı bulunmamaktadır.

Alt-orta (KK1, KK5, KK7, KK24, KK25); *Orta* (KK2, KK4, KK6, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK14, KK16, KK17, KK18, KK19, KK20, KK22); *Üst-orta* (KK3, KK11, KK15, KK21, KK23).

Evli olanların kendi kurmuş oldukları ailenin ekonomik durumu ise şöyledir.

Alt-orta (KK5); *Orta* (KK4, KK6, KK10, KK13, KK15, KK16, KK17, KK19, KK22); *Üst-orta* (KK3, KK11, KK12, KK14, KK18, KK20, KK21).

Katılımcıların anne-baba eğitim durumu genellikle ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindedir. Sadece K23'ün babası lisans düzeyinde öğrenim görmüştür. Fakat evli olanların eşleri içinde daha yüksek öğrenime sahip olanlar da bulunmaktadır.

KK1, KK5 ve KK22'nin eşleri *İlkokul*; KK6'nın eşi *Ortaokul*; KK4, KK10, KK11, KK13 ve KK21'in eşleri *Lise*; KK3, KK14, KK15, KK16, KK17, KK20 ve KK23'ün eşleri *Lisans*; KK12'nin eşi ise *Yüksek Lisans* düzeyinde öğrenime sahiptir.

şehir ve İlişki/Medeni Durumu

Katılımcıların bulunduğu şehirlere bakıldığında araştırmanın en fazla katılımcısı İstanbul'da bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu evlidir.

İstanbul (KK1, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK11, KK13, KK14, KK16, KK19, KK20); *Amasya* (KK3, KK15, KK18, KK21); *şanlıurfa* (KK2, KK7); *İzmir* (KK23); *Samsun* (KK22); *Adıyaman* (KK25); *Gaziantep* (KK12); *Hatay* (KK24); *Kastamonu* (KK17). Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında büyük çoğunluğu evlidir (KK1, KK3, KK4, KK5, KK6, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK20, KK21, KK22, KK23). Bekar veya boşanmış olanlar daha azdır (KK2, KK7, KK8, KK9, KK18, KK19, KK24, KK25).

İçine Doğulan Aileyi Tanımlama Biçimi

Katılımcıların içinde doğdukları aileyi kendilerince tanımlayış biçimlerine bakıldığında 'geleneksel, muhafazakâr ve dindar' yaşam biçiminin ağrılıkta olduğu aile; 'seküler' yaşam biçiminin ağrılıkta olduğu aile ve hem 'geleneksel, muhafazakâr ve dindar' hem de 'seküler' yaşam biçiminin bir arada bulunduğu aile modelleri olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan içine doğdukları aileyi daha 'geleneksel, muhafazakâr ve dindar' tanımlayanlar aşağıdaki gibidir.

KK2: Salt geleneksel doğu kültürüyle harmanlanmış bir bakışa sahip.
KK7: Geleneksel aile, dindar. KK10: Milli değerleri savunan, geleneksel Türk ailesi, dindar. KK12: İslami ahlaka sahip, dindar aile. KK13: Klasik Türk ailesi, dinî açıdan bilgisiz, gelenekçi. KK14: Anadolu insanı, dindar, kendi halinde sakin bir aile. KK16: Sıradan Anadolu ailesi, genel tabulara sahip. KK19: Dominant yapılı geleneksel aile. KK20: Dindar, muhafazakâr, İslami değerlere bağlı. KK21: Mütevazi, sakin yaşantılı Anadolu insanı, köylü aile, geleneksel yaşantıya sahip bir çevre. KK22: Tutucu, kültürüne bağlı, köylü insanı, temel ahlaki değerlerin önemli olduğu sert karakterli bir baba.

Katılımcıların bir kısmı içine doğdukları aileyi daha 'seküler' bir yapıya sahip olduklarını kısaca şöyle ifade etmektedir.

KK4: Seküler, sol görüşlü. KK8: Cumhuriyetçi, kalıplara bağlı, tutucu, dine mesafeli. KK23: Solcu, laik, CHP'ye oy veren, modern yaşam biçimine sahip bir aile.

Katılımcılardan içine doğdukları aileyi tanımlarken hem 'geleneksel, muhafazakâr ve dindar' hem de 'seküler' yaşam biçimlerinin bir arada bulunduğunu vurgulayanlar aşağıdaki gibidir.

KK1: Geleneksel orta halli aile, seküler kültürel Müslüman. KK3: Sosyal, geniş ve kozmopolit aile, dindar, seküler, milliyetçi. KK5: Batılı muhafazakâr, seküler dindar. KK6: Dünyevi değerlerin önemli olduğu seküler aile, dindarlaştırmaya doğru giden orta geleneksel tutum. KK9: Modern dindar. KK11: Hem muhafazakâr hem modern. KK15: Türk kültürünün gelenek ve göreneklerini yaşayan, geniş aile, mahalle kültürü, seküler, muhafazakâr. KK17: Ahlaki değerlere önem veren orta halli bir aile. KK18: Demokratik, seküler, milliyetçi. KK24: Modern muhafazakâr hem Erdoğancı hem Atatürkçü. KK25: Geleneksel kalıplara bağlı, dindar, muhafazakâr.

Tesettüre Girmeden veya Başörtüsü Takmadan Önceki Giyim Tarzına Etki Ettiği Düşünülen Faktörler

Katılımcıların tesettüre girmeden önceki (açık) giyim tarzına etki ettiğini düşündüğü faktör, kişi, kurum, unsur olup olmadığı irdelendiğinde buna cevap verenlerden hareketle ortaya çıkan bulgular, arkadaş çevresine uyum, aile baskısı ve buna karşı inatlaşma, rol model alınan kişilikler, kişilik tercihleri ve mesleğe uyum düşüncesi, eğitim-öğretim ve devlet kurumlarının zorunlulukları gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir.

KK1: Arkadaş ortamının etkisi, biraz da çevreyle ve baskıcı babayla inatlaşma. KK3: Asi ve erkeksi bir duruşa sahip olmam, sporcu kişiliğim. KK5: Dışarıdaki güzel açık kadınların etkisinde olmam.

KK8: TV’lerdeki açık ve bakımlı kadınların etkisi. KK9: Sosyal medya trendlerinin etkisi. KK10: İçinde olduğum aile ve çevrenin etkisi. KK11: İçinde olduğum aile ve çevrenin etkisi. KK12: Annem. KK13: Arkadaş çevrem. KK14: Arkadaş çevrem. KK15: Üniversite ve devlet kurumlarındaki zorunluluklar. KK16: İsyankâr kişiliğim ve üniversite arkadaşlarımdan etkisi. KK17: Arkadaş çevremden etkisi. KK18: Kişisel heveslerim ve arkadaş çevremden etkisi. KK19: İçinde büyüdüğüm çevre ve annemle inatlaşmam. KK23: Ailem, annem, çevremden etkisi. KK24: Gençlik heveslerimin etkisi. KK25: Spora olan ilgim, sporcu olmamın etkisi.

KK15 kodlu katılımcı daha sonraki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere daha önce başörtüsünün eğitim-öğretimde veya devlet kurumlarında yasak olmasından dolayı tesettüre girmesinde veya başörtüsü takmasında bir geciktirme yaşadığını dile getirmektedir. Aslında söz konusu katılımcının yaşı (35) ve ilk kez başörtüsü takma yaşı (24) göz önünde bulundurulduğunda bu durumun 2013 yılına tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Aslında bu yıllarda da Türkiye’de başörtüsü sorununun fiilen çözülmeye başlandığı bilinmektedir. Ancak anlaşılan o günlerde henüz konunun sıcaklığının geçmemiş olması ya da katılımcının “Başörtüsü sorunu olmasaydı daha erken yaşlarda tesettüre girerdim veya başörtüsü takardım” düşüncesi böyle bir ifade kullanmasına yol açmaktadır.

Katılımcıların Anne veya Ablasının Tesettürlü Olması Durumu

Katılımcılardan annesinden veya ablasından tesettürlü/başörtülü olanlar şöyledir.

KK2, KK3 (anne evet, ablalar hayır), KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK18, KK19 (anne evet, abla hayır), KK20, KK21, KK22 (Anne ve bir abla evet, diğer abla hayır), KK25 (anne evet abla hayır).

Geri kalan katılımcılardan anne veya abla tesettürlü/başörtülü değildir. Yapılan görüşmelerde katılımcı henüz başörtüsü takmıyorken veya taktıktan sonra anne veya abladan başörtüsünü terk eden olup olmadığı

sorulduğunda böyle bir durumun görüldüğü örnek tespit edilmemiştir. Görüldüğü üzere anne veya abla başörtülü olmasa bile kişi kendi bireysel yaşam yolculuğunda tesettürü veya başörtüyü tercih edebilmektedir.

Tesettüre Girme veya Başörtüsü Takma Aşaması

Tesettüre Girme Yaşı

Aslında bu araştırma açısından katılımcının yaşından ziyade tesettüre girme yaşı daha önemlidir. Tesettüre girme yaşları şöyledir:

KK1 (21); KK2 (22); KK3 (24); KK4 (26); KK5 (25); KK6 (25); KK7 (20); KK8 (26); KK9 (23); KK10 (28); KK11 (28); KK12 (26); KK13 (30); KK14 (23); KK15 (24); KK16 (23); KK17 (25); KK18 (41); KK19 (25); KK20 (20); KK21 (35); KK22 (22); KK23 (30); KK24 (24); KK25 (28).

Katılımcılar arasında tesettüre girme yaşı en küçük olan 20 yaşındadır (KK7 ve KK20). Tesettüre girme yaşı en büyük olan 41 yaşındadır (KK18). Katılımcıların tesettüre girme yaş ortalaması yaklaşık 26'dır.

Tesettüre Girme Kararını Zorlaştıran Durumlar

Katılımcılardan görüş beyan edenlerden anlaşıldığı üzere; tesettüre girmeyi veya başörtüsü takmayı zorlaştırabilen kişi, kurum, faktör, unsur, olay vs. arasında 'aile ve çevre önyargıları' [KK4: İnsanların bakış açısı zorlaştırdı. 'Kapalılar geri kafalıdır' algısı var, kapalıysan cahilsindir, gerici gözüyle bakılıyor. Bu beni zorladı. KK9: Çevredeki bakışlar, eski yaşantım, fotoğraflar, arkadaşlar, eski giyim tarzım, zorlandım gerçekten. Her şey bir anda tersine dönecek gibi hissetmem beni zorluyordu. KK23: Bu konuda çevremde örnekler olmayışı beni bir süre erteletti. Modern, Atatürkçü, CHP'li bir aile ve akrabalar içinde birdenbire tesettüre girme kararı almak kolay değil sonuçta.]; 'aile ve çevre ile inatlaşma' [KK20: Zorlaştıran etmenlerden ilki benim huy ve tavır olarak çok inatçı, burnunun dikine giden bir ergenlik geçirmemle birlikte etrafımızdaki akraba ve

komşuların fazlaca bana karışmaları olmuştur. Bu süreçte kırıldım. Bu da tesettüre girmemi geciktirdi. Çünkü onların isteyip söylediği zaman değil, kendi bildiklerim doğrultusunda en doğru zamanda örtünmeliydim.]; ‘eşin tavrına dair kaygı’ [KK6: Eşimin iş yemeklerinde, tatillerde, sorun çıkacağını düşünüyordum hep. Eşimin bana, ‘Tatilde denize girmeyecek misin, nasıl olacak, arkadaş çevresinin içinde tesettürlü halinle nasıl takılacağım?’ gibi sorunlar vardı ilk zamanlar. Bunlar beni tesettüre girmemde biraz geciktirdi.]; ‘beğenilip beğenilmeme kaygısı’ [KK12: Beğenilme arzusu tesettüre girmemi zorlaştırdı. ‘Acaba beğenilir miyim?’ diye hep düşünüyordum... KK18: Kendimi havalı olarak görüyordum, havalı kadın kapanınca sonrasında çirkinleşmiş hissedebilir.]; ‘eğitim ve iş hayatındaki ayrımcı düşüncelere dair kaygı’ [KK22: O zaman çalıştığım iş yerinden dolayı biraz çekingenliğim vardı. KK15: Okul ve iş bulma konusu bana sürekli ertelettiyordu.]; ‘kişisel iç gerilimler’ [KK1: Tabii ki tesettür konusunda çok zorlandım, zor kapandım, nefsim bana izin vermiyordu. Önce yüzeysel kapalıyım, kısa etek ve ceket tarzında giyinir, topuklu ayakkabı giyerdim. Sonra makbul tesettürün böyle olmayacağını öğrendim. KK16: Tesettüre girmeden önce hiç tesettüre girmeyi düşünmüyordum, ‘Ben asla kapanmam’ diyen biriydim. Dolayısıyla durumu zorlaştıran tek şey zihnimdeki kalıplardı. KK18: Nefis olayı zorlaştırdı, nefsimle mücadele ettim, eğlence hayatını bıraktım. Kendimi havalı olarak görüyordum, havalı kadın kapanınca sonrasında çirkinleşmiş hissedebilir. İkinci sınıf insan muamelesi görebilir. Sosyal çevreden vazgeçiyorsun.] gibi süreçlerin rol oynadığı tespit edilmektedir.

Tesettüre Girme Kararı Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Katılımcıların tesettüre girmeye veya başörtüsü takmaya geçişini etki eden spesifik kişi, kurum, faktör, unsur, olay olup olmadığı irdelendiğinde ‘aile, eş ve dinî sosyalleşme alanlarının etki ve desteği’ [KK1: Katıldığım dinî sohbet meclisleri, eşimin destekleri. KK11: Kur’an kursu hocam ve eşimin ailesi. KK12: Kur’an kursu hocam, eşimin destekleri. KK15: Annem ve teyzemin etkisi. KK16: Bunalımlı zamanlarımdaki arayışımın neticesi. KK19: Anneyle inatlaşmamın son bulması, siyer sohbetleri ve artık dikkat çekmekten rahatsız olmam. KK23: Eşimin vesile oluşu, gönüllü dini

isteğim.]; ‘dinî metin ve örneklerin yarattığı etki’ [KK18: Kişisel bunalımım, arayış halim ve Ahkaf suresinin 15. ayeti.]; ‘rol model örnekler’ [KK9: Arkadaş etkisi ve takip ettiğim ünlü bir kişi. KK14: Ablamı örnek almam ve teyzemin nasihatleri. KK17: Hafız kızlar.]; ‘ilgili sosyal medya yayınları’ [KK3: Sosyal medyadaki dinî içerikli yayınlar.]; ‘kişisel bazı rüyalar’ [KK2: Anlatamayacağım bir rüya.]; ‘doğal afetler’ [KK4: 99 depremi, doğal afetten sonra bu kararı aldım. KK21: 2023 Kahramanmaraş/ Pazarcık depreminden sonra bu kararı aldım.]; ‘bireyselleşme ve benlik arayışı’ [KK5: Bireysel bilinçlenme hali diyelim. KK6: Okuldaki ayrımcı düşünceler üzerine bireysel tefekkür hallerim. KK6, kendisini tetikleyen bir olaydan bahsetmektedir: “Kızım 3 yaşındaydı okula gittik, okulda arkadaşlar vardı, fikirleri bana çok saçma geldi, kapalı-açık olarak ayrımcılık yapıyorlardı sonra tartışma oldu, ‘Ne alaka?’ dedim yani bu doğru bir gidişat değil, başkası memnun olsun güzel görsün diye açık geziyorsam onları memnun edeceğime Allah’ı memnun edeyim dedim. Eve geldim, eşime söyledim, ‘Ben kapanmak istiyorum.’ diye. Bu şekilde.” KK8: Plansız dinî düşüncelerim. KK13: İçimdeki eksiklik hissi.]; ‘ilahiyat fakültesini kazanmış olma’ [KK24: İlahiyat Fakültesi’ni kazanmış olmam, üçüncü sınıfta girdim tesettüre.]; ‘meslek ile başörtüsünü uyumlaştırma algısının gelişmesi’ [KK25: Kişisel arayış, sporcu olmamın tesettürlü olmamda bir sorun olmayacağını fark etmiş olmam.] gibi süreçlerin rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcılara tesettüre girme kararlarının üzerinde (AK Parti dönemiyle de bağdaştırmak suretiyle) Türkiye’deki siyasi veya politik koşulların bir etkisinin olup olmadığı konusunda ne düşündükleri sorulduğunda hemen hemen hepsi hiçbir etkisinin olmadığını düşünmektedir. Sadece KK14 daha psikolojik bir düzlemde şöyle cevap vermektedir:

“Tesettüre girerken asla böyle bir şeyin olduğunu sanmıyorum ama şu an düşününce siyasi koşulların etkisi olabilir diye düşünüyorum. Kapalılık daha çok kabul gördüğü için eskiye göre.”

KK15 ise “Evet kamu kurumlarında serbestliğin gelmesi, bu güveni almış olmam, kararım üzerinde etkisi olabilir” şeklinde bir cevap vermektedir.

İlk Deneyim ve İlk Tepkiler

Tesettüre girilmesiyle birlikte yaşanan ilk deneyimlere bakıldığında katılımcıların bir kısmı altını çizecek kadar dikkat çekici bir durum hissetmediğini veya böyle bir durum ile karşılaşmadığını ifade etmiştir. Önceden alt yapıyı da hazırlamalarına bağlı olarak, “Normal kapandım ve devam ettim, öyle gayet her şey normaldi, dışarıya çıktığımda herhangi bir yabancılık hissetmedim, hayat gayet olağan akışında devam etti.” şeklinde cevaplar vermiştir. Aldıkları ilk tepkilerin genellikle olumlu olduğunu ve örtünmelerinden dolayı rahatsız edici bir durum yaşamadıklarını anlattıkları görülmüştür. Hatta KK17 tesettürlü veya başörtülü olmaya psikolojik olarak kendini iyi hazırladığını ve her şeyin gayet yolunda gitmeye başladığını şöyle ifade etmektedir:

“Tesettürlü olarak ilk dışarı çıktığım an sanki doğduğum andan itibaren tesettürlüymüş gibi hissettim. Kendimi hiç olmadığım kadar özgür hissettim.”

Buna karşılık büyük çoğunluğunun bazı olumsuzluklar da barındıran ilk deneyimlerini ve aldıkları ilk tepkileri paylaşırken bunları duygusallaşarak anlattıkları ve altını çizdikleri görülmüştür. Bu bağlamda ilk deneyimlere ve ilk tepkilere bakıldığında katılımcılar tarafından bazı gerilimli süreçlerin altı çizildiği tespit edilmektedir. Bu gerilimli süreçlerden birincisi, , tesettüre girme veya başörtüsü takma davranışına geçişte psikolojik alt yapının henüz tamamlanmamış olmasıyla ilgilidir.

KK9: Ramazan’da teravihe giderken tam tesettürlü şekilde giyinerek çıkıyordum ve o aşamada bayağı alışmaya başlamıştım. Akşamları çıkıp teravihe gittiğim için beni gerecek bir durum yoktu. İlk kez gündüz kırtasiyeye gitmek için tesettürlü olarak dışarı çıktığımda daha kendim bile emin değildim. Yine de denemek için o şekilde çıktığımda acaba böyle riyakarlık mı yaptım diye, acaba günah mı işledim diye bir his vardı hem de bu şekilde kapalı olmanın garip hissi vardı. KK14: İlk gün stres ve heyecanın karışık olduğu bir gündü. Sürekli ‘Ya devamını getiremezsem ya beceremezsem?’ diye strese kapılıp bir yandan da ‘Herkes yapıyor daha ne kadar bekleyeceksin?’ diye söyleniyordum

kendi kendime. KK15: Karar verdiğim gün sabaha kadar uyuyamadım sürekli nasıl olacak diye düşündüm ve sabah kapandım. İlk gün nişanım ile dışarı çıktım o da çok şaşırıldı ve mutlu oldu fakat ben neredeyse bir ay boyunca hiç mutlu olmadım. Sürekli sorguladım sanki başımı kapatmakla kendimi de hayata kapatmışım gibi hissettim. KK22: İlk zamanlar, kendi kendime, 'Acaba bu işin sonunu getirebilir miyim, yoksa sonra bunalır mıyım?' diye düşünüyordum. Zamanla azaldı ve geçti.

İkincisi, kişisel iç gerilimlerle birlikte aile, eş ve çevrenin ne tepki vereceğine dair duyulan kaygının kesiştiği noktayı işaret eder.

KK1: Sokağa çıktığımda çekiniyordum. Sanki herkesin gözü bende, bakışı bende gibi hissediyordum. Aslında daha çok bir nefis mücadelesi denilebilir. Kendi babamdan da çekindim tesettüre girdiğim için, nasıl karşılar diye çekindim. KK4: Kötü bakanlar da oldu bakmayan da oldu yani şakayla karışık dalga geçen dahi oldu. Eşim, "Daha çok gençsin bari bir 40 olsaydın da öyle kapansaydın." dedi, ben de, 'Bakayım 40'ı görebilecek miyim?' dedim. KK10: Bir bayram arifesinde verdim kararımı. 'Bu bayram tesettüre gireceğim.' dedim kendime ve gittim alışverişimi yaptım. Mağazadaki kızlardan yardım aldım biraz. Çok güzel, çok heyecanlıydı. Bayramın ilk günü bayram ziyaretleri yaptık. Genelde çok güzel tepkiler aldım. Bakışlarıyla şaşkın olanlar da vardı tabii ama ben buna hazırdım. Güzel düşünceler insanın hoşuna gidiyor tabii ki ama rahatsız olduğum bakışlar da vardı. KK11: Üstünden biraz zaman geçti çok hatırlamıyorum ama çocuğum daha bebekti ve yaz aylarındaydı zor bir dönemdi bunu hatırlıyorum. Sanki herkes bana bakıyordu. Arkadaş çevrem hepsi açıldı ve onlar çok şaşırıldılar beni o halde görünce. KK16: Ailemle dışarı çıkacaktık kimseye bir şey söylemeden bir şal taktım. Bol bir pantolonum ve uzun bir hırkam vardı onları giydim. Kabanımı da giyip dışarı çıktım. Önceleri herkes bana bakıyormuş gibi hissediyordum ama sonra alıştım tabii. Sanki ben çok farklı bir şey yapmışım da herkes bana bakıyormuş gibi hissediyordum. Doğrusu ürkmüştüm. Final sınavına kapalı gitmişim, sınıftakilerin bakışları şok içindeydi. Biraz kabuğuma çekilmişim.

Zaten bir süredir öyleydim, en yakın arkadaşlarımla bile iletişimi koparmıştım. Ardından bu radikal karar karşısında o gözler ve fısıltılara şahit olmak beni bayağı germişti. KK20: Örtündüğümde yaz ayı idi. İstanbul sıcağında bunalacağımı düşünmüştüm. Ancak hiç de öyle olmadı. Aksine daha rahat ve ferah hissettim. Tüm insanların bana baktığını düşünüyordum tabii. O da zamanla geçti. KK23: Tesettüre girdiğim ilk günler değil de ailemin yanına gideceğim ilk anı çok merak ediyordum. Ailemlle paylaşmıştım kapanacağımı. Ama onlar İzmir'deydi, ben Gaziantep'teydim. Eşim de ben de öğretmeniz. Hiç zorlanmadım ilk zamanlar. Ama çok geçmeden İzmir'e ailemin yanına gittiğim ilk günü merak ediyordum. En çok da babamın tepkisini. Babam, 'Kızım rahibeye dönmüşsün.' dedi. Aile ve akrabalar arasında 'hafifseyici' tepkiler vardı. Biraz kocam istedi diye böyle yaptığımı düşünüyorlardı. Yani bilmiyorum ama öyle olsa ki ne olur? Üzülüyordum açıkçası. Bütün bunlar aşıldı tabii.

Üçüncüsü, iş yerinden ve iş arkadaşlarından gelebilecek olumsuzluklara dair duyulan kaygı ile ilgilidir.

KK3: Polis okulunda hafta içi çarşamba günü izinli olurduk. İzinli günümüzde bir gün AVM'de dolaşırken tesettür mağazasının önünden geçerken pardösü denemek istedim. Yeşil bir pardösü denedim ve çok beğendim, hemen aldım. Üzerine bir de eşarp aldım. Mezuniyet töreni sabahı kalkıp namazımı kıldım ve dua ettim. Şükür namazımı kıldım ve sonra başımı inşallah bir daha açmamak üzere kapattım. İğne tutturmasını bilmediğimden ilkinde mıknaatısla tutturdum, üstüne bir tane daha iğne takmıştım güzelim eşarp delik deşik olmuştu öğrenene kadar. Mezuniyet töreniydi ilk günüm, arkadaşlarım kötü yorum yapmadılar zaten çok uzun süreli bir arkadaşlığım yoktu kimseyle. Eşim de benimle aynı okulda okuyordu hiç yorum yapmadı. Sanki hep kapalıymışım hissiyatı vermek istiyordu herhâlde. Ailem çok şaşırdı, yanlarına gittiğimde annem çok sevinmişti onu hatırlıyorum. Ben kendimi çok rahatlamış ve mutlu hissetmiştim. Olumsuz söylemleri olan insanlar oldu tabii. Mesela spordan bir büyüğüm. 'Ne yaptın sen, ne gerek vardı?' gibi konuştu. Halamlar şaşırdı, bakışları tavırları ile kötü olduğunu söylemeye çalıştılar. KK12: Hastanedeki bir doktor

beyefendi bana, ‘Hayırlı olsun.’ demişti, bu beni çok mutlu etmişti. Fakat ailem kapanmama mesafeliydi ve ‘Eşinin baskısıyla mı kapandın, o mu istedi bunu senden?’ diye sormuşlardı. Kendi kararımın olabileceğine inanmıyorlardı. KK19: İşe gitmiştim. Aslında hafta sonu kapanmışım fakat pazartesi ilk defa dışarıya çıktım. Çağlayan’da iş servisini beklerken servis şoförü beni tanımadı. Arkadaşlarım çok şaşırdılar. Sanki utanacak bir şey yapıyormuşum gibi. Fakat, ‘Böyle daha güzel olmuşsun.’ diyenler arttıkça insan rahatlıyor.

Dördüncüsü, tesettüre girme veya başörtüsü takma davranışından ziyade tesettürün biçimine dair çevresel tepkilerle ilgilidir.

KK17: Güzel karşılandım, bir sorun yoktu fakat sadece, ‘Daha modern kapatabilirdin.’ tarzında eleştiriler duydum. İlginç yani.

Beşincisi, tesettüre girme veya başörtüsü takma davranışıyla birlikte kendisini destekleyebileceklerin eksikliğini hissetmekle ilgili sitemkâr bir deneyimi anlatmaktadır.

KK18: Normalde bikini giyen, şort giyen, gayet açık giyinen bir insandım. Başörtüsü örttüm ve hazırlanıp kardeşime mesaj attım. Yürüyüşe çıktık. 500 metre kadar yürüdük. Onun yanımda olması bana cesaret verdi. Fakat sonra kardeşimin yanından ayrıldım ve tek başıma devam etmek zorunda kaldım, bu yolda kimseye ihtiyacım yoktu. Kendi kararımды ve kimseye fikrini sormadım. Yalnız bırakılmasam iyi olurdu, keşke destek olsalardı, ama benim kimseye ihtiyacım yoktu.

Altıncısı, bizzat dinî çevre içinden ‘üstenci’ denilebilecek bazı olumsuz tepkilerle ilgilidir.

KK24, ilk deneyimlerinde yaşadığı olumsuzluğu biraz daha tersi bir taraftan ifade etmektedir: “İlahiyat’a açık gelmişim. Üçüncü sınıfta karar aldım kapanmaya. Öncesinde öğrencilerin hemen hepsi tesettürlü olduğu için zaten bir ayrımcılık yaşıyordum ister istemez. Kapandım, bu sefer de, ‘Sonunda doğru yolu buldu.’ gibi saçma bakışlar ve tavırlar vardı arkadaşlar arasında. Yani açık olsan bir dert kapansan ayrı bir dert”.

Tesettür/Başörtü Sonrası

Tesettüre Girdikten Sonra Kendini Algılama ve Tanımlama Biçimi

Katılımcıların bir kısmı tesettüre girmeyele birlikte düşünce, inanç veya yaşam biçimlerinde olan değişime bağlı olarak kendilerini tanımlama biçimlerinin de değiştiğini ifade etmektedirler. Buna karşılık bazı katılımcılar tesettüre girme davranışıyla birlikte inanç, düşünce veya yaşam biçimi konusunda çok kısmi değişiklikler olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeler sınıflandırıldığında daha seküler bir algı ve yaşam biçiminden daha muhafazakâr bir algılama ve yaşam biçimine doğru kaydığını söyleyenler bulunmaktadır.

KK4: Herhangi bir yargıya bağlı değildim. Daha kalıpsızdım ama artık muhafazakâr kesime daha yakın olduğumu söyleyebilirim. KK11: Daha normal, daha orta halli, birazcık da daha muhafazakâr olduğum bir gerçek. KK23: Eskiye göre düşünürsek epey muhafazakârlaştığımı söyleyebilirim.

Bir başka sınıf ise daha seküler bir algılama ve yaşam biçiminden daha dindar bir algılama ve yaşam biçimine doğru değiştiğini ifade edenlerdir.

KK5: Eskiden böyle değildi ama artık dine göre yaşamaya çalışıyorum. KK9: İslam'ın bir yaşam kılavuzu olduğunu, dünyanın da bu kılavuzu uygulayacağımız bir yer olarak görüyorum artık. KK14: Artık dünyaya bakış açımdaki en belirleyici şey dinimdir. KK20: Önceden böyle değildi ama artık ahiret odaklı yaşıyorum.

Bunların dışında bir de sekülerlik, dindarlık, muhafazakârlık biçimleri arasında daha nötr bir tavırda olmaya devam ettiğini söyleyenler veya sekülerlik ve dindarlık, muhafazakârlık durumları arasında dengeleyici bir algıda ve yaşam biçiminde durduğunu ifade edenler veyahut daha seküler bir algılama ve yaşam biçiminden daha nötr ve dengeli olduğunu belirtenler bulunmaktadır.

KK6: Eskiden de şimdi de ne muhafazakâr ne laik, öyle orta halli bir inanca ve düşünceye sahibim. KK13: Eskiden dünya hayatı merkezdeydi din yoktu. Şimdi eskiye göre din ile dünyayı birbirine

uyumlu hale getirmeye çalışıyorum. KK25: Hayatımda çok şey değişti tabii ama hâlâ öyle düşünül­düğü gibi dindar olduğumu söyleyemem, mesela ben hâlâ doğru düzgün namazları falan kılmıyorum.

Buradaki ifadelere ve bundan sonra gelen başlık altındaki ifadelere topluca bakıldığında dindarlaşma ve muhafazakârlaşma kavramlarının öne çıktığı görülmekle birlikte bunun dışında 'örtünme' ile özellikle de bedensel bir muhafazakârlaşmaya işaret edildiği katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Tesettüre Girdikten Sonra Hayattaki Değişimler

Katılımcılardan KK2, KK7, KK19, KK20, KK22, KK24 ve KK25 kıyafetleri dışında gündelik yaşamlarının akışında büyük bir değişim dönüşüm hissetmediklerini belirtmektedir. Buna karşılık katılımcılardan bazıları örnekler vererek gündelik yaşamlarında eskiye göre belirgin bir değişim olduğunu söylemektedir. Bu değişimlerin üç kategoride ele alınabileceği görülmektedir. Bunlardan birincisi; dindarlığın inanç, bilgi, etik, etki, tecrübe gibi çeşitli boyutlarını da ilgilendiren fakat daha çok 'ibadet' boyutuyla ilişkili olmak suretiyle 'ibadetlerde artış' denilebilecek bir kategoriye oluşturmaktadır.

KK1: Tesettürle birlikte namaz algısı oluştu. KK4: Kur'an öğrenmeye gayret ettim. KK5: Tesettürle birlikte hayatıma daha çok İslami unsurlar dahil oldu. Hayatımı dine göre yaşamaya çalışıyorum, artık namaz kılıyorum, farzlara, sünnetlere dikkat ediyorum. Helal ve harama dikkat ediyorum. KK8: Mesela öncesinde canımın çektiği bir meyveyi elimi uzatıp alıp yedim. İzin almam gerektiğini düşünmüyordum. Helal-haram bilgisi yoktu. Tesettüre girdikten sonra İslami ahlak bilgisini öğrenmeye başladım. Şu an asla kimsenin bir şeyine dokunmam. Sahibi yoksa asla elimi sürmem. Günah, hak, hukuk, helal, haram bilgisine artık sahibim. İslam'a ait yaşam biçimi daha yakın. Mesela camileri ziyaret etmeyi seviyorum. Sadaka vermeyi çok seviyorum. Hediyeleşmeyi çok seviyorum. Sünnetleri çok seviyorum. Tesettürle birlikte bunlara yakınlaştım. KK10: Daha bilinçli oluyorsunuz.

Araştırıyor sorguluyorsunuz. Dinen haram olan kavramlara daha dikkat ediyorsunuz. KK11: Tabii dinin gereklerini daha bilinçli yapmaya çalışıyorum. Öğrendikçe hayatıma uygulamaya çalışıyorum. Gitgide tutumlarım değişti. Kur'an kursuna gitmemle edindiğim bilgiler bana çok şey kattı. 'Artık böyle yapmamalısın.' diye söylüyorum kendime. KK12: Tabii ki dini yaşama biçimlerimde belirgin bir artış oldu. Kur'an okumaya başladım, İslami konularda daha çok çaba gösteriyorum. KK14: İbadetlerim düzene oturdu. Açık olduğum için namazlarıma dışarıdayken dikkat edemiyordum artık camiyi de kullanmak çok daha kolay oldu. En belirgin fark düzene giren namazlarım diyebilirim. Onun dışında İslami açıdan daha doğru yaşamak için çabalamaya günahlardan uzak durmaya çalıştım. KK18: Hayata bakış açım değişti. İncam, değerlerim, müzik zevkim, sofraya oturma adabım tamamıyla değişti, ilgilendiğim kitaplar, dualar, ritüeller hepsi değişti. Meal okumaya başladım, Kur'an-ı Kerim öğrenmeye başladım, zikir çekmeye başladım, her şey, düşüncelerim değişti. 40 yaşında Kur'an'ı Kerim öğrenmeye başlamak, anlamak, meal ve tefsir okumak benim için çok önemli oldu. Her okuduğumda yeni şeyler öğreniyorum. Attığım adıma kadar değişti, hayatımın her alanında artık tesettür ve İslami haller var her şeye karar verirken İslam'ı düşünüyorum. KK19: Eskiden bana, 'İş yerinde namaz kılacaksın, abdest alacaksın.' deselerdi bana dünyanın en ağır yükü gibi gelebilirdi sanırım. Şimdi bunların hepsini yapıyorum. Açıkken namazıma çok dikkat edemiyordum, fakat şu an abdestsiz dışarı çıkmıyorum. Abdestsiz yemek yapmam, bir iş yapmam, namazımı geçirmem. İslami kurallara uyarım. Şu an Kur'an da öğrendim, okuyorum, zekât vermeye daha dikkat ediyorum yani İslam'ın bize yapıp yapmamasını söylediği durumlara dikkat edip bu ölçüde yaşıyorum.

İkinci kategoride ise yine dindarlığın çeşitli boyutlarını da ilgilendirmekle birlikte dinin kimlik oluşturma rolüne işaret eden süreçler yer alır. Burada katılımcıların insanlar arası ilişkileri düzenleyen, gündelik pratiklerde değişimler meydana getiren, ilişkilerde muhafazakârlaşmayı anlatan ve bir bakıma 'korunak' rolü gören 'dinî-muhafazakâr' bir kimlikten bahsettiği tespit edilir.

KK3: Yaşamımda alkol satan ya da tesettürüme yakışmayan günah olan yerlere girmemeye çalışıyorum mesela. Tesettürle birlikte değişiklik olarak kendimi koruma iç güdüm daha fazlalaştı yani mesleki olarak erkeklerle ister istemez konuşmak durumunda kaldığımızdan ve tesettürlü olduğumdan herkes bana daha saygılı ve daha tereddütlü, terbiyeli davranıyorlar. KK5: Tesettür hayatımda diğer insanlara karşı bir mesafe ve sınır kazandırdı kendi kimliğimi oluşturdu. KK6: Her yere giremiyorsunuz. Kılık kıyafetimin her ortamda uygun olmadığını görüyorum. O şekilde yanlış olacağını düşünüyorum. Erkekli bir eğlence mekânında hoş olmuyor. O ortamlara girmem, onlarla karşılıklı eğlenmem. Bana yakışmayacak yerlere gitmem. Evet nefis istiyor gitmeyi ama yeni görünümümü yakıştıramıyorum. KK9: Artık erkeklerin bakışlarının üzerimden kalktığını hissederek yaşamak daha rahat. Dışardaki insanların bana olan tavırlarındaki mesafeyi hissedebiliyordum. İlk başta garipsemişim anlamamışım ama daha sonradan çok tatmin etmeye başladı. Belirgin bir farklılık oldu. Girdiğim ortamlar, arkadaş çevrem okuduğum kitaplar, izlediğim şeyler değişti. KK13: Açıkçası eskiye göre hareketlerime, bilgime hatta zaman zaman ses tonuma bile dikkat etmeye çalışıyorum. Önceden girdiğim ortamlara bile artık uygun olmadığı için gitmemeye başladım, çünkü önceden daha nefsi kararlar verip ona göre yaşıyordum. Ama artık dinime uygun olup olmadığına dikkat ediyorum. KK14: Örneğin eskiden erkeklerle tokalaşmanın doğru olmadığını bilsem de uzatılan eli geri çeviremiyordum ama artık örtümün verdiği güçle bunu daha kolay yapmaya başladım. KK16: Artık gözlerim çevreyi taramıyor. Herkesle tokalaşmıyorum. Gereksizce erkeklerle münasebet kurmuyorum. Daha dingin bir sosyal hayatım var. Önceden direkt haz ve keyif odaklı yaşıyordum. Ailemden laf duymadığım sürece problem yoktu, günah ve haramların da pek önemi yoktu. Şu an ise önce, 'Allah ne der?' diye hareket etmeye çalışıyorum. Çıkarlarım için harama bulaşmam gerekse olmaz deyip ona göre adım atıyorum artık. Her hareketimden sorumlu olduğum bilinci her an benimle yani. Dini tutmaya çalışıyorum desem daha doğru olur. KK17: Bir dolmuşa bindiğimde, 'Buyurun siz oturun.' diye yer verenler oldu daha öncesinde hiç olmamıştı. Okuduğum kitaplar bile değişti. Dinî yönden kendimi geliştirebileceğim

arkadaşlar edindim. KK23: 'O eski halimden eser yok şimdi!' (*burada katılımcı bir şarkı sözüne de atıf yaparak söylüyor bunu). En basitinden tatil anlayışım, erkeklerle iletişimim, oturma kalkışım birçok şey değişti. Erkek arkadaşlardan muhabbeti kestiklerim oldu. Gönül de koydular ama yapacak bir şey yok.

Üçüncü kategoride ise 'kimlik' kavramına karşılık daha psikolojik bir boyutu ilgilendiren 'maneviyat, ruhsallık, özgüven, özgürlük' vurgularının ve 'benlik' kavramının öne çıktığı görülmektedir.

KK4: Kapanmakla birlikte başka şeylere de dikkat eder hâle geliyoruz. Bunu yaptım şunu da yapayım diyerek. Elimden geldiğince dikkat etmeye çalışıyorum. Kapanmakla birlikte kendi hayatıma çekidüzen vermeye çalıştım. Kendimi daha özgür hissetmeye başladım. KK15: Dışarda toplumun içinde kendimi daha özgüvenli hissediyor, özgür hareket ettiğimi görüyorum. KK21: Tesettüre girmek bana biraz daha maneviyat kattı, kendimi ruhen daha iyi hissediyorum.

Tesettür veya Başörtüsü Olgusuna ve Tesettürlü/Başörtülü Kadınlara Yaklaşım

Sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan katılımcıların bir nebze de olsa davranışın dışına çıkıp tesettür veya başörtüsüne olgusal olarak nasıl baktıkları merak edilmiş ve irdelenmiştir. Hemen hemen bütün katılımcılar başörtüsünün veya tesettürün dindarlık için önemli bir ölçüt olduğunun altını çizmekle birlikte dindarlık içinde bir 'cüz' olduğunu, dindarlığın tek belirleyeni olmadığını özellikle vurgulamışlardır.

Buna karşılık katılımcıların yaklaşımları değerlendirildiğinde iki başlığın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; 'geleneksel tesettür-modern tesettür' ayrımı yapmakla ilgilidir. Bu bağlamda bazı katılımcılar tesettür veya başörtüsü söz konusu olduğunda şeklin önemli olduğunu vurgulamakta, kimliğin misyonuyla şeklin önemi arasındaki ilişkinin gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu katılımcıların görece 'açık' bir giyimden 'geleneksel tesettür' biçimiyle tesettüre girmiş olmasına bağlı olarak dar, vücut hatlarını tam kapatmayan, çok renkli denilebilecek daha 'modern tesettür' biçimlerini doğru bulmadıkları anlaşılmaktadır.

KK4: Genç kızlarda özellikle baş kapalı ama skinny pantolonlar, böyle bir tarzı doğru bulmuyorum. Mümkün olduğunca daha bol olmalı, hatları belli olmamalı. KK9: Dindarlığın tek ölçütü değildir fakat bir duruştur. Liseli ve üniversiteli kızlarda bol giyinme ölçüsü çok zayıf, tayt ve pantolon üzerine bir kazakla tesettürün olduğunu düşünmeleri dinî değerlerinin zayıflığını da gösterdiğini düşünüyorum. KK17: Bir kadının bol giyinmesi vücut hatlarını belli etmemesi rahatsız edici bakışlardan ve söylemlerden bertaraf etmesine yardımcı olur. Naçizane fikrimi söylemem gerekirse sadece kişisel görünüm, herkesi tenzih ederek söylüyorum, tesettürlü bir kadını bir elmas, gizlenmiş bir hazine olarak görüyorum. KK18: Dine ait bir sembolü taşıyoruz. Bol giyinmeliyiz. Mesela ben daha büyük beden kıyafetler tercih ediyorum. Temsil ettiğimiz şeyler önemli, insanları soğutmadan, fakat adabı da düşürmeden yapmak lazım.

Bazı katılımcılar ise şekil-amel ayrımı çerçevesinde, şeklin amel karşısında üzerinde özellikle durulması gereken bir konu olmadığını altını çizmektedir. Bu katılımcılar, şeklin dindar bir insan olmada tamamlayıcı bir rolünün olduğu, ancak olmazsa olmaz bir noktada olmadığı, böylece dindarlığın 'açık kadın', 'kapalı kadın' gibi ayrımlar üzerinden konuşulmasının büyük yanılgılar yaratabileceğinden bahsetmektedir.

KK4: Başörtülü olup, namaz kılıp ya da oruç tutup başka ahlaki değerlerden yoksun olanları görünce çok üzülüyorum. KK6: Başörtüsü sadece saçlarımızı kapatır, beynimizin içindekileri değil, düşüncelerimizi değil. Şu an o şekilde giyinip her ahlaksızlığı yapabilen insanlar var, bu sebeple kriter değil. Yoksa tabii kriter olur ama şu anki toplumda bu yetersiz. Daha merhametli, vicdanlı olabiliyor, saçları açık diye buna dindar demeyecek miyiz? KK8: Dindarlığı kıyafetle ölçmem. Çünkü dini kullanıp birçok kötülük yapan insan var. KK10:

'Ben örtülüyüm, ben dindarım diyemez kimse, bu yetmez yani.' Ya da tam tersi ben açık olduğum zamanlarda dindar değil miydim mesela? KK16: Dindarlık dışarıdan bakılma ile anlaşılıyor. Bence kişinin ağzından çıkan kalbine işliyorsa dindar diyebilirim. KK20: Sadece başını örterek Allah'ın emrini yerine getirdiğini sanan bir sürü din cahili var. KK21: Ben açıkken de dindardım. Kapalı olmak dinimizin bir göreviydi ben ise onu yapmıyordum, bunu fark ettim.

Sonuç

Bu çalışmada sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadın örnekleme üzerinden bir dindarlaşma ve muhafazakârlaşma örneği çözümlenmiştir. Muhafazakâr ve dindar bir aileden gelip sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadınlar, dindarlık veya muhafazakârlığı aile ve çevre yoluyla bir şekilde deneyimlemiş olması düşüncesiyle, bu çalışma açısından görece altı çizilecek örnekler olmadığı kısmen iddia edilebilir. Fakat böyle bir aile ve çevre yapısı içinde yer alıp bu yapıya karşı önceleri 'tesettüre girmemek için inatlaşan' ama sonra ya inatlaşmanın uzlaşmaya dönüşmesi ya da bireysel arayış sonucunun bir şekilde aile ve çevrenin de beklentisiyle uyuşması göz önünde bulundurulduğunda bu iddianın da çürütülebilir bir tarafının olduğunu gösterir. Ancak daha modern, seküler bir aile ve çevre yapısı içinde ya da seküler ve dinî öğelerin bir arada yer aldığı aile ve çevre içinde bulunup tesettür veya başörtüsü kararı alan örnekler elbette daha dikkat çekicidir. Bu çalışmada da bu örnekler fazlasıyla görülebilmektedir.

Bir kadın açısından tesettüre girmeyi veya başörtüsü takmayı zorlaştırabilen süreçlere bakıldığında aile ve çevre ile inatlaşma; eş, aile ve çevrenin tavrına veya ön yargılarına dair kaygı; beğenilip beğenilmeme kaygısı; eğitim ve iş hayatındaki ayrımcı düşüncelere dair kaygı; eşin tavrı, beğenilip beğenilmeme kaygısı ve bazı kişisel iç gerilimler gibi süreçlerin rol oynayabildiği tespit edilmektedir. Bunun karşılığında tesettüre

girmeye veya başörtüsü takmaya geçişi hızlandıran süreçler içinde aile, eş ve dinî sosyalleşme alanlarının etki ve desteği; dinî metin ve örneklerin yarattığı etki; rol model örnekler; ilgili sosyal medya yayınları, kişisel bazı rüyalar; doğal afetler; bireyselleşme ve benlik arayışı; ilahiyat fakültesini kazanmış olma; meslek ile başörtüsünü uyumlaştırma algısının gelişmesi gibi faktörler yer aldığı görülmektedir.

Aile ve çevre yapısı odağından bakıldığında sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadın örnekleminin üçlü biçimde sınıflandırılabilceği görülür: 1- Muhafazakâr ve dindar çevre ve aile yapısı içinde olup önceleri başörtüsüne ilgili olmasa da sonradan başörtüsü takmaya başlayanlar. 2- Muhafazakâr ve dindar aile yapısı içinde başörtüsü veya tesettür konusunda önceleri direnen fakat daha sonra kendi istediği için başörtüsü takmaya başlayanlar. 3- Daha modern, seküler yaşam biçimine sahip aileve çevre yapısı içinde bulunup onlara rağmen tesettüre giren veya başörtüsü takmaya başlayanlar.

Bu bağlamda tesettüregirdikten sonra veya başörtüsü takmaya başladıktan sonra ortaya çıkan sosyolojik, psikolojik ve dinsel değişimler bağlamında katılımcıların kendini algılayış ve tanımlayış biçimlerinde meydana gelen değişimler, daha 'sert' ve daha 'yumuşak ve nötr' denilebilecek iki tür değişim yaşadıkları söylenebilir. Bu geçişlerden birincisi 'daha seküler bir algı ve yaşam biçiminden daha dindar bir algılama ve yaşam biçimine doğru' ve 'daha seküler bir algı ve yaşam biçiminden daha muhafazakâr bir algılama ve yaşam biçimine doğru' şeklinde iki başlı bir değişimdir. Burada genel anlamda bir muhafazakârlaşmanın yanı sıra özellikle bedensel bir muhafazakârlaşmanın da belirlediğini ayrıca not etmek gerekmektedir. İkinci geçiş ise 'sekülerlik, dindarlık, muhafazakârlık durumları arasında daha nötr bir tavırda olmaya devam ettiğini söylemek' veya 'sekülerlik ve dindarlık, muhafazakârlık durumları arasında dengeleyici bir algıda ve yaşam biçiminde durmak' anlamında bir değişimdir.

Sonradan tesettüre giren veya başörtüsü takan kadınların gündelik hayattaki değişimlerine bakıldığında ise; 'ibadetlerde artış', 'korunaklı olduğu düşünülen dinî-muhafazakâr bir kimlik kazanma' ve 'maneviyat, ruhsallık, özgüven, özgürlük' vurgularının öne çıktığı 'benliğini bulmak' gibi süreçlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de dindarlık ve sekülerlik konusunun dinamik ve girift bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Sürekli seçilecek zıt örnek kümeleri üzerinden dindarlaşmanın da sekülerleşmenin de kendini güçlüce gösterdiği tespit edilebilecektir. Dinin sekülerleşme karşısında durağan olmadığı, sekülerleşmenin kendini gösterdikçe dindarlaşmanın da kendini gösterebileceği tespit edilebilecektir. Tıpkı sonradan başörtüsünü terk eden örneklem ile sonradan başörtüsü takan örneklemde görüldüğü gibi.

Teşekkür: Araştırmanın sahadaki katılımcılarına zaman ayırdıkları için teşekkür ederiz.

Etik Beyan: Bu çalışmanın etik kurul onayı Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 14.12.2023 tarih ve E-30640013-044-167861 sayı ile alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız çift kör hakemli.

Finansal Destek: Bulunmamaktadır.

Kaynaklar / References

- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2012). *Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri* (2 b.). İletişim Yayınları.
- Apaydın, H. (2016). *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. Bilimkent Yayınları.
- Apaydın, H.Y. (2011). Tesettür: İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesettur#1>
- Bauer, T. (2020). *Müphemlik Kültürü ve İslâm: Farklı Bir İslâm Tarihi Okuması* (3 b.). (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bodur, H.E. (2018). Modern Dünyada Din Sosyolojisi. *Antakiyat*, 1(2), 179-190.
- Casanova, J. (2014). *Modern Dünyada Kamusal Dinler*. (Çev. M. M. Şahin). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. (2016). Tanzimattan Günümüze Muhafazakâr Kadın Algısındaki Değişimler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(49), 271-293.
- Dellaloğlu, B.F. (2022). *Zamanın İçinden Zamanın Dışından: Gelenek ve Modernlik Arasında*. Timaş Yayınları.
- Ertit, V. (2015). *Endişeli Muhafazakârlar Çağı: Dinden Uzaklaşan Türkiye*. Orient Yayınları.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*. Liberte Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (11 b.). Metis Yayınları.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Gürkan, S.L. (2011). Tesettür: İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesettur#2-diger-dinlerde>
- Kara, H.K. (2022). *Başörtüsü Çıkarma Deneyimi: Nitel Bir Çalışma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamaları Ana Bilim Dalı.
- Kaya, C.İ. (2019). Türkiye’de Kadınların Başörtüsü Mücadelesinden Başörtüyle Mücadelesine Görünür Olma Çabası ve Pratikleri. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 3(2), 61-84.
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve Sekülerleşme*. Karahan Yayınları.
- Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Karahan Yayınları.
- Kirman, M.A., & Özbolat, A. (2017). İslam, Kutsal ve Seküler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 19-41.

- Koca, S. (2020). *The Changing Dynamics Of The Headscarf Question In Turkey: The Women's Struggle To Take Off The Headscarf*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Bilim Dalı.
- Konda (2019). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Raporu: Hayat Tarzları 2018 Araştırması*. Konda Araştırma ve Danışmanlık Yayınları.
- Konda (2022). *Türkiye 100 Kişi Olsaydı*. <https://interaktif.konda.com.tr/rapor/turkiye-100-kisi-olsa/1>
- Köse, A. (2008). *Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İz Yayınları.
- Köse, A., & Ayten, A. (2021). *Din Psikolojisi* (12 b.). Timaş Yayınları.
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri* (2 b., Cilt 1). Siyasal Kitabevi.
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. Mahya Yayınları.
- Okumuş, B. (2022). Bilişsel Çelişki ve Sekülerleşme Teorileri Işığında Başörtüsünü Çıkarma Davranışının İncelenmesi. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 21(1), 281-307.
- Özcanlı, S. (2022). *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı.
- Öztürk, M. (2016). *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın* (5 b.). Ankara Okulu Yayınları.
- Sağırlı, M.N. (2021). *Başörtüsü Giymeyi Bırakan Üniversite Mezunu ve Çalışan Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Tunç, H. (2022). *Sekülerleşme Toplumsal Cinsiyet ve Beden*. Akademisyen Kitabevi.
- Yalçın, İ. (2008). Saç. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sac>
- Yalçı, A. (2023). *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar: Fenomenolojik Bir Durum Çalışması*. Kaknüs Yayınları.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (2 b.). Karahan Yayınları.